

Skolehistorisk litteratur 1955–65

AF INGRID MARKUSSEN

Denne oversigt slutter sig til Aage Bondes artikel i *Fortid og Nutid*, bd. 20, 1957, hvor han gennemgik den skolehistoriske litteratur fra 1945–54. Oversigten kan af naturlige grunde ikke være komplet. Hvad angår monografiene ønsker den at give indtryk af de væsentligste værker af almen interesse, derimod må den hvad angår tidsskriftlitteraturen indskrænke sig til at give eksempler på værdifulde bidrag til den skolehistoriske litteratur.

Den skolehistoriske forskning på lokalt plan har fået et meget vigtigt hjælpemiddel i denne periode, da Dansk Historisk Fællesforening udgav *Håndbog for danske Lokalhistorikere* i 1952–56. I denne bog gennemgås f.eks. relevant litteratur, arkivalier og behandles indsamlingsteknik og historisk metode samt gives praktiske oplysninger om trykning og offentliggørelse af manuskripter. Håndbogen indeholder desuden et historisk leksikon, hvor f. eks. skolehistoriske begreber som sædedegn, skolefond, skoleråd m. v. defineres. Skolens udvikling bliver i bogen placeret i et politisk-kulturelt perspektiv, og der advares ligefrem mod at fortabe sig i rent personalhistoriske data. Advarselen skal ses på baggrund af, at de personalhistoriske data altid har indtaget en meget stor plads i den skolehistoriske litteratur på lokalt plan. Ikke mindst på den baggrund er det vigtigt at få sådanne personalhistoriske data samlet i biografiske værker, der letter arbejdet for skolehistorikeren og giver denne større muligheder for at beskæftige sig med andre sider af skolens virksomhed og for at placere skolen i en større sammenhæng i sognets udvikling. Flere sådanne værker er udkommet i denne periode.

Ejnar Poulsens omfattende bog *Viborg Amts degne og skolehistorie* blev udgivet i 1957. Forfatteren, der tidligere har udgivet *Hardsyssels degnehistorie* (1931–34), bringer i sin nye bog biografier af degne, skoleholdere, lærere og lærerinder så langt tilbage, som det har været muligt at fremskaffe oplysninger, op til 1957. Desuden gennemgår han skolernes historie i korte træk. Et lignende biografisk værk over *Lolland-Falsters degne og skoleholdere* blev udgivet i 1960 af *Alfred Larsen*. Oplysningerne strækker sig fra reformationstiden til degneinstitutionens ophør omkring 1800, og er

ordnet efter herreder, sogne og enkelte skoler. De personlige oplysninger om degne og skoleholdere suppleres med uddrag fra visitatsberetninger. Begge de ovennævnte bøger har en detaljeret gennemgang af det trykte og utrykte materiale, der har været benyttet. Fra Brorstrup sogn er udgivet en præste- og degnehistorie af *A. Holst Thomsen* i *Fra Himmerland og Kjær herred* 1961. Et af de mest brugte personalhistoriske værker over gejstligheden *S. V. Wiberg: En almindelig dansk præstehistorie* fra 1870 blev fotografisk genoptrykt i 1959. Wibergs værk er kendt af alle, der søger oplysninger om sognekaldenes indehavere siden reformationen med udførlige personlige data ordnet alfabetisk efter sognekald.

Et af de mest omfattende biografiske hjælpemidler, der er kommet i denne periode, findes desværre ikke i boghandelen. Det er *H. Friis-Petersens* 4 binds værk over *Dimittender fra danske Skolelærer-Seminarier samt Privatister 1781–1880* fra 1958, der foreligger i duplikeret form bl. a. i Statsbiblioteket i Århus, Landsarkiverne og i Institut for Dansk Skolehistorie. En nærmere redegørelse for materialet findes i Arkivregistr. 2. Håndskriftsamlingen, udg. af Landsarkivet for Nørrejylland 1969. Lærerne er ordnet alfabetisk med oplysninger om seminarieuddannelse-år samt personalhistoriske data og oplysninger om lærergerning. Forfatteren har på forbilledlig måde for hver enkelt lærer noteret trykte kildehenvisninger. Som indledning gennemgår Friis-Petersen de enkelte seminariers historie i korte træk og henviser også her til trykt litteratur. Fra Kiels seminarium er det kun lykkedes at finde 125 af seminariets i alt 570 dimittender, fordi dimittendprotokollen er forsvundet. Fra Tønder seminarium har forfatteren efter 1864 kun medtaget elever fra den danske afdeling. Sønderjyske seminarier fra midten af 1800-tallet som f. eks. Seminariet i Eckernførde fra 1858 og Segeberg seminarium fra 1839 følges til 1864. For de små seminarier og præstegårdsseminarier henviser Friis-Petersen bl. a. til sin egen fortegnelse *Dimittender fra de nedlagte små seminarier og præstegårdsseminarier*, 1955, samt hans separate oversigt over enkelte seminariers dimittender, som også findes opbevaret bl. a. i Statsbiblioteket i Århus. Der er al grund til at gøre opmærksom på dette værk, som yder skolehistorikeren og lokalhistorikeren en meget værdifuld hjælp. En oversigt over biografier og stater 1948–1972 er udg. af Hans H. Worsøe i *Personalhist. Tidsskr.* 1973. Den har som tillæg en fortegnelse over skolejubilæumsskrifter 1948–1972.

Af skolehistoriske kilder, der er blevet fremdraget og gennemgået, kan nævnes *Præsteindberetninger fra Viborg stift 1771* af *Erik Hvidtfeldt*, der er udgivet i 4 årgange af *Skivebogen* fra 1961–1964. Præsteindberetningerne giver både værdifulde og interessante oplysninger om præsters og degnes materielle kår og skolevæsenets forhold. *Sokkelund herreds gejstlig-*

hed 1654. En kilde til Københavns undervisningsvæsens historie er omtalt af Troels Dahlerup i Historiske Meddelelser om København fra 1961. Forfatteren gennemgår i artiklen hovedskattemandtallene fra 1654, som er en fremragende kilde til belysning af befolkningens og her specielt skolens forhold.

Der er i denne periode kommet to fremstillinger om den danske folkeskoles udvikling. H. Kyrre: *Vor skole* fra 1962 er den mest kendte og bruges i seminarieundervisningen. Willis Dixon: *Education in Denmark*, udkom i 1958 og er måske på grund af den engelske udgave ikke meget brugt herhjemme, hvilket er en skam, da bogen er betydeligt mere dybtgående end Kyrres. Willis Dixon er leder af Pædagogisk Institut ved Londons Universitet, og bogen er hans doktorafhandling. Den indeholder foruden en systematisk gennemgang af skolevæsenet fra reformationen til 1958 en fylldig fortegnelse over det righoldige kildemateriale. Der er kommet to væsentlige bøger med skolehistoriske artikler: *Dagligliv i Danmark i det nittende og tyvende århundrede* red. af Axel Steensberg bind 1 i 1963 og bind 2 i 1964. De skolehistoriske artikler er skrevet af Georg Hansen og Tage Kaarsted. Den danske landsbyskole er af Danmarks Lærerforening blevet hædret med en smuk jubilæumsudgave i 1964 i anledning af 150 året for skoleanordningerne af 1814.

Af landsbyskolens saga indeholder en række lødige artikler, der strækker sig fra den idemæssige baggrund for 1814-anordningerne til en beskrivelse af landsbyskolevæsenets centralisering i de seneste år. Læreruddannelsen, skolelovgivningen, landsbyskolen og de åndelige rørelser samt læreren i politik er nogle af de emner, der bliver behandlet af dygtige medarbejdere. Bogen er anmeldt i Årbog for Dansk Skolehistorie, 1967.

For at blive ved den danske landsbyskole, så må en bog omtales, der ikke direkte handler om skolens historie, nemlig Sven Risom: *Nordiske Lerjords-Huse*, der kom i 1959. Risoms bog yder et vigtigt bidrag til bonde- og skolebygningernes historie i Danmark.

For den samtidshistorisk interesserede vil jeg nævne en publikation, der ikke er synderlig kendt – *de nordiske skolemøder*. Skolemøderne afholdes hvert fjerde år og følges op af en publikation med samme navn. Det 17. og 18. nordiske skolemøde er blevet publiceret i 1959 og 1961 og indeholder historiske og aktuelle artikler om skolevæsenets situation i de enkelte lande. *Den danske folkeskolelærerstands organisations- og lønningsforhold fra 1870–1908* er blevet undersøgt af A. H. Nellemann i en bog med dette navn i 1956. Heri behandler forfatteren de forskellige lærerforeningers opkomst, men først og fremmest Danmarks Lærerforenings kamp for at forbedre lønforholdene for lærerne i perioden. Skoleinspektørernes forening

har fejret 50 års jubilæum med udsendelsen af en bog *Danmarks Skoleinspektørforening 1907–1957*.

Blandt de lokale bidrag til den skolehistoriske litteratur vil jeg nævne *Degn og skole. Glimt fra gamle dages skolevæsen i Sønderborg amt*. red. Bent Miang, Jørgen Slettebo. Fra Als og Sundeved 1962; *Alfred Kaae: Ulfborg sogn og saga II*, 1966; *Kegnæs 1615–1965*, samt *Bent Rasmussen: Skolevæsenet på Samsø*. Fra Holbæk Amt 1954, 56, 58, 59 og 60. Den sidste undersøgelse har fortegnelse over skoleholdere fra ca. 1700. Alle de skolehistoriske artikler om landsbydegne og landsbyskoler, som næsten er konstant årlig tilbagevendende stof i de amtshistoriske årbøger, kan selvfølgelig ikke medtages her. De er, som Aage Bonde gjorde opmærksom på i *Fortid og Nutid* 1957, meget personalhistorisk præget, men også meget præget af det lokale materiale om skolens økonomiske forhold gennem tiderne. Deres værdi ligger mere i den interesse de vækker for den lokale egnns historiske begivenheder end for skolens historiske udvikling. Alligevel finder man som skolehistoriker i mange af disse artikler værdifulde lokale eksempler på udviklingslinjer af en mere generel karakter, eksempler som kan nuancere et billede, der er udformet efter materiale fra en anden egn af landet eller efter centraladministrationens materiale. Et sådant eksempel er en artikel i *Fra Randers Amt* 1962, der behandler *gymnastikundervisningen – et undervisningsfags begyndervanskeligheder* fra ca. 1829/30. Andre artikler, der kaster lys over retsforhold og moralopfattelse overfor skolens folk, kan gemme sig bag titler, der ikke røber, at lærere er involveret – f. eks. *En provsteretssag fra 1863* i *Fra Viborg Amt* 1958, skrevet af *Tage Kaarsted*. Denne retssag belyser på en meget interessant måde faktorer, der var af betydning for lærerens forhold til sognets beboere. Det gængse billede af lærernes kår nuanceres ofte af erindringer trykt i amtshistoriske årbøger. Da det kan være vanskeligt at se, at erindringerne behandler skoleforhold, drukner mange af disse artikler desværre i de lange rækker af årbøger. Eftersøgningsarbejdet er blevet lettet efter 1967, idet *Årbog for Dansk Skolehistorie* dette år begyndte en årlig bibliografi, som også omfatter artikler med skolehistorisk relevans.

Jubilæer er som regel årsag til, at enkelte skoler får deres historie beskrevet. Viborg Katedralskole har således fejret sin 900-årige beståen med et særtryk af *Fra Viborg Amt*, 1960, *Viborg katedralskoles historie*, skrevet af *Carl E. Jørgensen*, som i korte træk skildrer skolens historie. Anmeldt i *Fortid og Nutid*, 1960. *Fredericia Gymnasiums historie I, 1656–1701*, er dybtgående behandlet af *A. Henningsen* i 1965. Bogen er anmeldt af *Bjørn Kornerup* i *Kirkehistoriske Samlinger* 1958. Både her og i en artikel af *Johan Jørgensen* i *Kirkehistoriske Samlinger* 1963 fremdrages supplerende

kildemateriale om Fredericia gymnasiums historie. Roskilde Katedralskoles historie gennem tiderne er levende beskrevet af *Ada Bruhn Hoffmeyer* i bogen *Artibus Ingenius. Roskilde Katedralskole gennem tiderne*, 1965. *Bjørn Kornerup* har i *Danske Magazin* 1954–57 fremdraget en veldokumenteret udgave af de roskildensiske skolelove fra det 16. århundrede.

Latinskolens historie er generelt behandlet af *Carl E. Jørgensen* i et jubilæumsskrift til Gymnasieskolens Lærerforenings 75 års jubilæum i 1965: *Skolemester og hører. Latinskoleliv før 1800*. Bogen er anmeldt i *Årbog for Dansk Skolehistorie* 1967. Samme forfatter har skrevet artiklen: *Den lærde skole i Danmark fra reformationen til ca. 1640*, i *Jyske Samlinger* 1957.

Danmarks Lærerhøjskole fejrede 100 års jubilæum i 1956. Det gav anledning til en jubilæumsbog: *Danmarks Lærerhøjskole 1856–1956*, redigeret af skolens rektor *Ernst Larsen*. Bogen indeholder bl. a. artikler med indgående behandling af de tidligere forstandere *Vilhelm Rasmussen* og *G. J. Arvin*. Mange seminarier har i perioden fejret 100 eller 50 års jubilæum med udsendelsen af jubilæumsskrifter – f. eks. *Århus Seminarium 1909–1959*, *Frøbelhøjskolen 1906–1956*, *Blaagaard Seminarium 1859–1959*, *Gjedved Seminarium 1862–1962*, *Vordingborg Seminarium 1882–1957*, *Statens Seminarium for småbørnslærerinder i Vejle 1893–1963*. Flere af jubilæumsskrifterne har fortegnelse over lærerstab og dimittendlister. Et af de mere omfattende jubilæumsskrifter er *Tønder Seminarie-stat. Fortegnelse over lærere og dimittender fra Tønder Seminarium 1788–1963*. Den er udarbejdet af *Jens Lampe* under medvirken af *Erik Larsen* og *Asger Nyholm* og giver et anskueligt billede af grænselandets omtumlede skæbne i det nævnte tidsrum.

Den forskning, der fik hjemsted i det af *Hal Koch* oprettede Institut for Dansk Kirkehistorie ved Københavns Universitet, har vist stor frodighed; den ene disputats er udkommet efter den anden med emner, der har direkte relevans for skolehistorien særligt med henblik på den kirkelige vækkelse og folkehøjskolens baggrund i det 19. årh. *Knud Banning* disputerede i 1958 på afhandlingen: *Degnekristne. En almuerejsning. En studie over den gude-lige vækkelse på Sydsjælland med særlig henblik på skolelærer Rasmus Sørensens virke*. *Banning* beskriver og analyserer her *Rasmus Sørensens* virke for at forstå tendenserne i en gren af den sjællandske forsamlingsbevægelse. Disputatsen er anmeldt i *Fortid og Nutid* 1959. Samme år udgav *Banning* bogen *En landsbylærer. Skolelærer Rasmus Sørensens ungdom og lærergering 1799–1844*. Her giver forfatteren en dybtgående behandling af den omstridte landsbylærer, der ikke ville nøjes med at lære bønderbørn ABC, men ville orientere og vække almuen både pædagogisk, kirkeligt og poli-

tisk. Bogen er væsentlig for at forstå Rasmus Sørensens rolle inden for vækkelserne, som skildres i forfatterens doktorafhandling. *Kaj Thaning* disputerede i 1963 på afhandlingen *Menneske først – Grundtvigs opgør med sig selv* 1–3, og denne afhandling er anmeldt i Kirkehistoriske Samlinger 1963–65. I 1965 kom *K. E. Bugges* doktorafhandling *Skolen for livet. Studier over N. F. S. Grundtvigs pædagogiske tanker*. Bugges disputats er et historisk-pædagogisk værk, der behandler Grundtvigs tankemæssige udvikling og afklaring i forhold til pædagogiske tænkere og strømninger i det 19. århundrede.

Også uden for Kirkehistorisk Institut har forskningen vist stor interesse for folkehøjskolens historie. *Erica Simon* disputerede for doktorgraden ved Sorbonne universitetet i Paris i 1960 med en afhandling om den danske folkehøjskole. *Reveil national et culture populaire en Scandinavie. La genese de la højskole nordique 1844–1878*. Siden Ludvig Schrøder i 1905 skrev *Den nordiske Folkehøjskole* er Erica Simons værk den første samlede fremstilling af de nordiske folkehøjskolars opståen og ældste udvikling. Erica Simon har ikke blot villet gøre rede for en institutions historie, men har også villet skildre en ideologisk tilblivelse. Disputatsen er anmeldt i Årbog for Dansk Skolehistorie 1967. En væsentlig kildesamling til studiet af den danske folkehøjskole: *Højskolens ungdomstid i breve 1–2* udkom i 1960. Værket er udgivet af Det danske Sprog og Litteraturselskab ved *Roar Skovmand*. Den omfattende brevsamling, der er ført frem til ca. 1870, medtager breve fra de skoler, der er oprettet før 1864, og som har haft størst betydning. *Højskolen til debat*, der er redigeret af *Johannes Rosen-dahl*, er, som titlen røber det, et debatindlæg, men bogen indeholder bl. a. artikler af historisk interesse om højskolens funktion i skiftende tider. *Johannes Pedersen* har i 1961 skrevet en fremstilling: *Fra friskolens og bondehøjskolens første tid. Striden på Hindsholm ved Kerteminde i 1850erne*, hvor forfatteren følger Christen Kolds kamp mod myndighederne (og omvendt) for at føre hans skoletanker ud i livet.

Askov højskoles historie er blevet genstand for to lødige fremstillinger i anledning af skolens 100 års jubilæum i 1965. *Hans Lund* har udarbejdet en videnskabelig fremstilling om Askov højskoles første 50 år: *Askov Højskole 1865–1915*. Forfatteren fremfører ikke et nyt syn på højskolens udvikling i perioden, men ved sin indgående behandling ridser han de enkelte personer stærkere op end før, og han giver læseren et betydeligt mere nuanceret billede af skolens første 50 år, end man har haft tidligere. Bogen er anmeldt i Fortid og Nutid 1967 og Årbog for Dansk Skolehistorie 1967. Højskolens sidste 50 år skildres af skolens tidligere forstander *J. Th. Arnfred*: *Askov Højskole i mands minde*. Forfatteren har taget gamle ele-

ver til hjælp for at skildre livet og arbejdet på højskolen i de sidste årtier. Væsentlige afsnit er dog skrevet af Arnfred selv, bl. a. om konfrontationen med den mytologiske højskole, om forholdet til nazismen i mellemkrigstiden og om skolens stilling under besættelsen. Bogen er anmeldt i *Fortid og Nutid* 1967 og i *Årbog for Dansk Skolehistorie* 1967. Esbjerg Højskole har fået et jubilæumsskrift: *Esbjerg højskole 1910-1961*, redigeret af J. Bomholt, P. Hansen og I. Nørgaard. Til sidst en bog som ikke må glemmes blandt litteratur om voksenundervisning og oplysning: *Helge Nielsen: Folkebibliotekernes forgængere. Oplysning, Almue- og Borgerbiblioteker fra 1770-erne til 1834*, der kom i 1960.

Det sønderjyske skolevæsens historie har altid været genstand for stor interesse på begge sider af grænsen, hvilket har sat sig spor i en omfattende skolehistorisk litteratur af meget høj karat. Bjørn Kornerups monumentale værk om Ribe Katedralskoles historie har inspireret T. O. Achelis til en publikation i *Gottorfer Schriften* 5, 1959 – *Die Lateinschulen in Hadersleben und Ripen*, hvor han bl. a. giver oplysninger om elevernes herkomst og senere skæbne. Bogen er anmeldt i *Fortid og Nutid* 1960. *Haderslev Latinskoles historie 1567-1967* er desuden indgående behandlet af M. Favrhojdt i en bog fra 1966. Favrhojds bog indtager en fremtrædende plads blandt de forholdsvis få lødige sammenfattende værker, der findes om de danske latinskolors historie. Den er anmeldt i *Årbog for Dansk Skolehistorie* 1967. Dr. Harboe Kardel har i 1962 skrevet en fremstilling om det tyske seminarium i Haderslev, der blev nedlagt ved genforeningen i 1920: *Geschichte des Haderslebener Seminars von 1884-1920*. Asger Nyholm har undersøgt sprogreskripterne i 1850-erne og deres betydning for det danske sprogs placering i Tønder: *Nationale og religiøse brydninger i Tønder på sprogreskripterens tid*. Bogen er udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland, nr. 19, 1958. Som bilag til fremstillingen har Asger Nyholm bl. a. en oversigt over Tønder bys skolevæsen fra 1850-1864. Den preussiske sprogpolitik i forordningerne af 1879 og 1888 og de modstridende opfattelser, som har sat deres præg på udformningen af dem, har været genstand for en indgående undersøgelse af Oswald Hansen. Hans publikation: *Preussische Staatsräson und nationaler Gedanke* udkom i serien *Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins* 42 i 1960. Hans redegørelse bygger bl. a. på ikke tidligere offentliggjort materiale fra Landsarkivet i Slesvig. *Gamle nordslesvigske skolebøger* er genstand for en undersøgelse af H. Hejselbjerg Paulsen i *Sønderjyske Årbøger* 1961. Forfatteren, der med sine studier ønsker at belyse Slesvigs kulturelle autonomi, viser, at skolebøgerne som kulturdokument giver et lige så stærkt billede af landsdelens omtumlede skæbne som bøger om politiske forhandlinger og stridigheder.

I Sønderjyske Årbøger 1964 fortsætter forfatteren sine studier med en artikel: *Fra tysk fibel til dansk ABC og læsebog i Nordslesvig omkring 1800*. I en erindringsartikel i Sønderjyske Årbøger 1956 bliver sprogforordningen af 1888 taget op: *Landsbydreng og lærer i Nordslesvig i tiden fra 1864 til sprogforordningen af 1888*. Læreren er Niels Peter Olsen, og artiklen er udgivet ved Jens Iversen.

En oversigt over den skolehistoriske litteratur fra 1955–65 ville ikke være fuldstændig, hvis ikke en kortfattet gennemgang af litteraturen om enkelte pædagoger blev taget med. Disse festskrifter, bøger eller artikler, som skrives for at mindes en anset pædagog, giver værdifulde bidrag til den pædagogiske side af den danske skoles historie, som endnu ikke er blevet systematisk videnskabeligt behandlet. Et af de væsentligste, der er kommet i perioden, er *Pædagogiske strejftog. Festskrift til Henning Meyer i anledning af hans 75 års fødselsdag den 1. marts 1960*. Bogen, der er redigeret af *Torben Gregersen, Carl Aage Larsen og Harald Torpe*, er kommet i serien Gyldendals pædagogiske bibliotek (nr. 10). Bogen har 13 bidragydere, hvis artikler ikke handler om Henning Meyer selv, men fortrinsvis om den forsøgsundervisning, som var Henning Meyers arbejdsområde.

Lederen af Emdrupborg forsøgsskole Anne Marie Nørvig er blevet mindet gennem bogen *Pædagogiske perspektiver belyst gennem Anne Marie Nørvigs person og samtid*, 1963. Bogen, der er redigeret af *Gudrun Aspel, Georg Christensen, Esther Hermansson* m. fl., indeholder foruden artikler en bibliografi.

Sofie Rifbjerg er blevet tilegnet et festskrift i Dansk Pædagogisk Tidsskrift i 1955 med artikler om hendes betydning for hjælpeskolen, for eksperimentopsykologien, den kliniske psykologi og psykologisk underbygget pædagogik. Artiklerne er skrevet af bl. a. *Holger Rasmussen, Knud Grø-Nielsen, Anne Marie Nørvig*.

Georg Christensen blev fejret på sin 80 års fødselsdag i 1957 med artikler i Dansk Pædagogisk Tidsskrift, som han havde redigeret i en årrække. Artiklerne omtaler hans virksomhed inden for Danmarks socialpædagogiske forening, Kursus for småbørnspædagoger ligesom hans arbejde med seminariernes forsøgsvirksomhed efter 1948. Georg Christensens virksomhed får man også et indtryk af gennem hans erindringsbog *Pædagogisk frikvarter*, der udkom i Gyldendals pædagogiske Bibliotek (nr. 9) i 1958. Bogen indeholder taler og artikler fra 1924–57. I 1959 kom Johannes Novrups bog *Skole og menneske i en teknisk tidsalder*, hvor forfatterens syn på mennesket som det centrale i opdragelsen kommer frem, og i 1961 kom bogen *Johannes Novrup i tale og skrift* med artikler, der omhandler skolen, en selvbiografisk artikel og en bibliografi. *Hjalmar Gammelgaard* udgav i 1960

bogen *Taler og artikler* og samme år udgav *Hans Lund* bogen *Historiker i højskolens tjeneste. Taler og artikler*. *Frode Kristensens* erindringsbog i 1956 *Fra heden til højskolen* omhandler hans virksomhed ved Esbjerg Arbejderhøjskole og Roskilde Højskole. *Niels Sørensen*, der var førstelærer i Thorsager, har fået sine optegnelser: *En landsbydegns erindringer* udgivet af *Aage Houken* i *Fra Randers Amt* 1964 og 65. Endelig har *Anders Uhrskov* i 1960 udgivet *En bog om Byskov. Menneske – skolemand – tænker*, der bl. a. medtager en Byskov-bibliografi.

Inden for pædagogikkens historie er der kommet flere interessante bøger. *K. Grue-Sørensens* trebindsværk *Opdragelsens historie*, Gyldendals pædagogiske Bibliotek nr. 4–6, med et betydeligt mere omfattende indhold end formatet viser, har et pædagogisk sigte og er blevet brugt i undervisningen både på seminarierne og på universitetet. Den har lagt vægt på, at opdragelsen behandles i relation til den historiske og kulturelle baggrund. I undervisningen er opdragelsens historie som regel blevet suppleret med *Læsestykker til opdragelsens historie. I udvalg ved Georg Christensen*, der er udkommet i Gyldendals pædagogiske Bibliotek nr. 1 og 2, 1955–56. Bøgerne er udarbejdet for seminariets undervisning og indeholder uddrag af udtalelser fra historiens mest kendte og agtede pædagoger. De fleste af teksterne stammer fra vort eget århundrede med navne som Dewey, Montessorri, Kerschensteiner m. v. Læsestykkerne giver et indtryk af sammenhængen i den europæiske pædagogiske tænkning, af det græske og kristne grundlags dominerende rolle og af de forskellige opfattelser i synet på opdragelsens mål. Dette hjælpemiddel til den europæiske pædagogiks historie har fået et udmærket dansk supplement i *Morten Bredsdorffs Læsestykker til Den danske folkeskoles historie*, Gyldendals pædagogiske Bibliotek nr. 3, 1956. Teksten omfatter både aktstykker (love, anordninger m. v.), egentlige pædagogiske tekster (om opdragelsens mål og midler) samt kulturhistoriske glimt af lærernes og skolens stilling i samfundet. Den strækker sig fra reformationstiden til Bomholts fremlæggelse af midterlinjeforslaget i 1955.

K. Grue-Sørensen har udgivet en samling essays i bogen: *Pædagogik mellem videnskab og filosofi*, Gyldendals pædagogiske Bibliotek nr. 15, 1965. Bogen indeholder bl. a. en kortfattet gennemgang af den danske folkeskole gennem 150 år. Forfatteren har desuden i 1961 udgivet en undersøgelse om *Comenius*.

Knud Eyvin Bugge har i *Kirkehistoriske Studier* 11. række nr. 13, 1962, der er udkommet som en særskilt publikation, behandlet *Theologi og pædagogik historisk belyst*. Bugge behandler her udviklingen fra en teologisk pædagogik til en filosofisk pædagogik i tiden fra renæssancen til omkring 1800 i den lutherske del af Europa.

Bertha Wulffs bog fra 1950 *Tidehverv og personligheder i opdragelsens historie* er blevet udgivet i 3. udgave i 1963, hvor der er taget hensyn til skoleordningen af 1958, men hvor indholdet ellers stort set er uforandret fra 1. udgave. Den er skrevet som en lærebog for den pædagogiske uddannelse på Frøbelhøjskolen med litteraturfortegnelse og spørgsmål til de enkelte kapitler.

Ved siden af Grundtvig har ingen pædagogisk personlighed været genstand for så indgående en behandling i denne periode som Pestalozzi. Olaf Carlsens afhandling *Pestalozzi og Danmark* udkom i 3 bind fra 1955–57. Olaf Carlsen slår fast, at pædagogik ikke blot er pædagogisk psykologi, og at pædagogikkens historie er en væsentlig side af det pædagogiske studium.